

Рецензент:

Таранченко О.М.,

к.п.н., старший науковий співробітник

лабораторії сурдопедагогіки

Інституту спеціальної педагогіки НАПН України

**РОБОТА ВИХОВАТЕЛІВ У СПЕЦІАЛЬНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ
ШКОЛІ-ІНТЕРНАТІ ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ З
РОЗВИТКУ СЛУХОВОГО СПРИЙМАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЯ**

Віра Литвинова

Однією з головних завдань вихователя в школі для дітей з порушеннями слуху є слідкування за використанням дітьми індивідуальних звукопідсилюючих апаратів та розвиток усної розмовно-побутової мови вихованців. Приймаючи участь в різних видах позакласної діяльності (у підготовці домашніх завдань, при виконанні режимних моментів, в іграх, прогулянках, бесідах, праці в класі чи на дворі і т. ін.), діти повинні навчитися розуміти звернену до них мову, висловлювати свої прохання, задавати питання, вступати в бесіду. При цьому увага вихователя повинна бути направлена не тільки на закріплення мовного матеріалу, що вивчається на уроках, але й на збагачення його лексикою і новими структурами речень.

***Ключові слова:** виховна робота, розвиток слухового сприймання, розвиток побутово-обіходної мови, слухозорове сприймання мовлення.*

**РАБОТА ВОСПИТАТЕЛЕЙ В СПЕЦИАЛЬНОЙ
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ-ИНТЕРНАТЕ ДЛЯ ДЕТЕЙ С
НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА ПО РАЗВИТИЮ СЛУХОВОГО ВОСПРИЯТИЯ И
ФОРМИРОВАНИЮ РЕЧИ**

Одной из важнейших обязанностей воспитателя в школе для детей с нарушениями слуха является контроль за использованием детьми индивидуальных звукоусиливающих аппаратов и развитие усной разговорно-обиходной речи воспитанников. Участвуя в различных видах внеклассной деятельности (в подготовке домашних заданий, при выполнении режима дня, в играх, прогулках, беседах, работе в классе или на дворе и т. п.),

дети должны научиться понимать обращённую к ним речь, выражать свои просьбы, задавать вопросы, вступать в беседу. При этом внимание воспитателя направляется не только на закрепление речевого материала, изученного на уроках, но и на обогащение его новой лексикой и новыми структурами предложений.

Ключевые слова: воспитательная работа, развитие слухового восприятия, развитие разговорно-обиходной речи, слухозрительное восприятие речи.

WORK of EDUCATORS In SPECIAL GENERAL SCHOOL-BOARDING-SCHOOL FOR CHILDREN With VIOLATIONS of EAR ON DEVELOPMENT of AUDITORY PERCEPTION And FORMING of SPEECH

One of the most important responsibilities of an educator in a school for children with hearing loss is to control the use of individual children and the development of sound-amplifying devices usnoy colloquial everyday language students. By participating in a variety of extra-curricular activities (sites preparation of homework, when the regime of the day, games, walks, discussions, work in the classroom or on the court, etc.), children must learn to understand is said to them, to express their requests, ask questions, join in the conversation. In this case, attention is directed not only an educator at consolidating the speech material studied in class, but also to enrich his new vocabulary and new structures offers.

Klyuchevvye words: educational work, the development of auditory perception, the development of conversational everyday speech, sight-hearing speech perception

Перебудова системи народної освіти спрямована на досягнення якісних змін у навчанні дітей з порушеннями слуху та в подальшому їхньої соціалізації у суспільстві, отримання більш високих кінцевих результатів у мовленевому розвитку учнів. Щоб досягти цієї мети у процесі навчання слід запроваджувати такі методи роботи, які активізують розумову діяльність, розвивають пам'ять, збуджують творчі сили допомагають свідомо і активно застосовувати на практиці набуті раніше знання, спонукають до мовленевої діяльності.

З перших днів перебування дитини в школі вчитель, вихователь та вчитель з розвитку слухового сприймання та формування вимови повинні пам'ятати про те, що з дитиною яка має вади слуху необхідно спілкуватися як із чуючою, тобто словесною мовою і лише інколи як допоміжну використовувати

жестову мову. Чому говоримо і наполягаємо на використанні в школах для дітей з порушеннями слуху саме словесного мовлення? Бо саме вона ляже в подальшому в основу вивчення різних предметів, буде поведирем у спілкуванні з чуючими людьми і вона ж буде головним фактором при соціалізації дитини, саме тої соціалізації про яку так довго сперечаються сурдопедагоги, мріють батьки дитини з порушеннями слуху і до чого так довго і важко іде сама дитина.

В літературі, наукових дослідженнях багато ведеться про роботу вчителя в класі і набагато менше про роботу вихователя, про його роль у формуванні у дітей мови і мовлення, а вона не менш важлива за вчительську.

З перших днів перебування в школі діти з вадами слуху починають оволодівати словами і фразами, які їм необхідні для спілкування з оточуючими людьми, у них починають вироблятися навички слухозорового сприймання мовлення різних людей, дітей, що їх оточують. У зв'язку з цим вихованців необхідно привчити до постійного користування звукопідсилюючими індивідуальними апаратами, тобто на протязі всього дня, тільки під час занять у групах (позакласне читання, самопідготовка і т. ін.) користуються, за необхідністю, стаціонарною звукопідсилючою апаратурою. Якщо у дитини звукопідсилюючий апарат індивідуального використання добре підібраний і налагоджений, зроблено для неї індивідуальний вкладиш, то дитина не буде відчувати в ньому дискомфорту, чи головних болей, вона швидко звикне до нього, його відсутність буде викликати в неї незручності у спілкуванні з іншими людьми, бо вона вже звикла сприймати мовлення інших людей на слухозоровій основі, а не використовувати в цьому сенсі тільки зір, тобто читанням з губ. Тому, однією з головних умов вихователя в школі для дітей з порушеннями слуху є слідкування за використанням дітьми індивідуальних звукопідсилюючих апаратів та розвиток усної розмовно-побутової мови вихованців.

Приймаючи участь в різних видах позакласної діяльності (у підготовці домашніх завдань, при виконанні режимних моментів, в іграх, прогулянках,

бесідах, праці в класі чи на дворі і т. ін.) діти повинні навчитися розуміти звернену до них мову, висловлювати свої прохання, задавати питання, вступати в бесіду. При цьому увага вихователя повинна бути направлена не тільки на закріплення мовленнєвого матеріалу, що вивчався на уроках, але й на збагачення його лексиною і новими структурами речень. Важливо вчасно підказати дітям потрібне слово чи фразу, спонукати їх до аналізу побудови речення, запропонувати подумати, як можна ще сказати, підтримати дитячу активність.

В позаурочний час спілкування вихованців шкіл-інтернатів відбувається, як правило, у природній ситуації (в їдальні, в спальній кімнаті, біля умивальнику і т. ін.). Мовленнєві ситуації можуть утворюватися вихователем і спеціально, але дуже важливо при цьому, щоб вони були максимально наближені до природних (сюжетно-рольові ігри, демонстрування виконання правил поведінки в місцях загального користування, за столом і ін.). Вихователь може також використовувати для розвитку побутової мови і різні життєві ситуації: батьки прийшли до школи, до школи прийшли випускники, зустріч в школі з артистами лялькового театру і т. ін.

З метою розвитку у дітей з порушеннями слуху діалогічного мовлення в школі проводять спеціальні міроприємства: вечори казок, загадок, читацькі конференції, вікторини, конкурси, шкільні спектаклі тощо. Мовний матеріал, що повинні засвоїти діти, подається перш за все у вигляді усної мови вихователя, а вже потім на таблицях, плакатах, чи записується на дошці, або в зошитах.

Необхідно пам'ятати, що вихователь повинен пам'ятати, що він вводить своїх вихованців у світ людського спілкування, спираючись не тільки на пам'ять і мову, а і на дитячі емоції. Його звернення до вихованців повинні бути достатньо виразними і емоційними для більш кращого, чуттєвого сприймання їх дітьми. Ці розмови, бесіди, спілкування емоційно нічим не повинні відрізнятися від спілкування з чуючими дітьми. Так само, як і з чуючи ми він повинен пошуткувати, посміятися, а інколи може виявити своє незадоволення,

чи незгоду. Доброзичливе відношення вихователя до своїх вихованців утворює умови для проявів мовленнєвої активності дітей. Кожний з вихованців повинен почувати рівноправним учасником розмови, а не боятися вчинити якусь помилку.

З метою розвитку діалогічного мовлення вихованців необхідно постійно змінювати побутово-обіходну лексику, вживати різні синтаксичні конструкції. Без необхідності не слід використовувати повно складові, або складні речення. В діалогах вони можуть бути в більшості випадків дуже короткими (Так. Ні. Зрозумів. Зроблю. Не можу зробити. У мене не виходить. Не розумію. Повторіть. т. ін.). при цьому необхідно пам'ятати, що діти з вадами слуху мають великі забруднення у використанні набутих мовленнєвих навичок в нових умовах спілкування. Наприклад, навчившись користуватися визначеною фразеологією в сюжетно-рольовій грі «В іграшковому магазині», діти губляться, відчувають себе невпевнено при спілкуванні, приходячи в справжній магазин.

Важливу роль у розвитку мовленнєвого спілкування вихованців початкової ланки навчання відіграють різні ігри.

В сюжетно-рольових іграх вихованці відтворюють життя і діяльність дорослих людей, їхні взаємовідносини («В транспорті», «У лікаря», «В гостях», «В магазині» та ін.). коли дитина бере участь в такій грі у неї виникає необхідність про щось запитати, щось сказати, висловити своє відношення і т. ін. в цих умовах особливо запам'ятовуються підказані вихователем слова, словосполучення, фрази. Вихователь має можливість забезпечити повторення цього мовного матеріалу, дякуючи чому цей матеріал краще запам'ятовується.

Беручи участь в сюжетно-рольовій грі, кожна дитина входить в ту роль, що йому дісталася. Граючись, він запам'ятовує назви предметів що його оточують, дій, закріплює лексику, вчиться використовувати її в конкретних умовах спілкування. Наслідуючи дорослих, він виконує дії у відповідності зі своєю роллю та логікою гри. Засвоєння мовленнєвого матеріалу в цих умовах полегшується ситуацією.

Мінімальна кількість слів і фраз, якими повинні оволодіти діти у процесі ігор, визначаються вихователем разом з вчителем класу та вчителем з розвитку слухового сприймання та формування вимови в залежності від змісту кожної гри. До початку гри вихованці знайомляться з порядком дій, умовами гри, словами і фразами, невеличкими діалогами, які будуть використовуватися в самій грі. Наприклад, перед початком гри «Кошки - мишки», діти відповідають на запитання: Хто хоче бути кішкою (мишкою)? Що робить кішка (мишка)? Хто знає лічилку? Можна грати? Під час гри діти засвоюють розуміння реплік: Біжи! Лови! Дожени! Швидше, швидше! Впіймала, не впіймала! Не може впіймати! Кішка впіймала мишку (не піймала). Спритна мишка! Цікаво (не цікаво) грати в «Кошки - мишки»?

Під час гри вихователь повинен обов'язково звертати увагу на те, щоб діти активно користувалися мовленням, щоб вони сприймали слова, фрази, репліки своїх товаришів на слухо-зоровій основі, щоб гра проходила емоційно з цікавістю і активністю вихованців. При підведенні ітогів гри обговорюються її результати у вигляді діалогів дітей один з одним та вихователем: Хто грав? Як ми грали? Хто сама швидка мишка? Хто сама спритна кішка? Хто хоче ще грати? Коли ми будемо знову грати? І т.д..

У III-IV класах при підготовці до гри діти обговорюють що необхідно для її проведення. Наприклад, при підготовці до проведення сюжетно-рольової гри «В автобусі» вихованці разом з вихователем складають його маршрут з назвами зупинок, готують необхідний реквізит. При цьому вихователь знайомить дітей зі словами і фразами пасажирів і водія, з правилами поведінки в суспільному транспорті.

Для вихованців молодших класів вихователю важливо створити ігровий куточок з різними іграшками, ляльковими меблями (посудом, одягом), настільними іграми, масками, спортивним інвентарем і т. ін.. для участі в грі вихователь повинен:

- заздалегідь знайомити вихованців з деяким мовленнєвим матеріалом (назва гри, її правила, лічилки та ін.);

- стимулювати дітей до використання запропонованого мовленнєвого матеріалу у ході гри, створювати умови для проявів мовленнєвої активності, пробуджувати зацікавленість у ньому;
- обговорювати з вихованцями результати гри, вчити їх висловлювати свої почуття і настрої, повторювати слова й фрази, які пов'язані з грою

Одним з найважливіших розділів роботи вихователя є позакласне читання. Створення умов для обміну думками про прочитане розвиває логічне мислення у дітей, дозволяє збагачувати їхню мову. Читання та обговорення з вихованцями змісту книг, статтів з газет та журналів, окремих оповідань, дозволяють вихователю здійснювати моральне виховання, формувати поняття честі, обов'язку, відповідальності за доручену справу, товариськості та інших якостей.

У зв'язку з обговоренням прочитаного такі питання, як: хто автор книги (статті, оповідання); про що, або про кого в ній розповідається; коли і де це відбувалося; що трапилося; який герой тобі найбільше сподобався, чому; що відбувалося потім і т. д. завдяки тому, що часто повторюються повинні автоматично входити в мовленнєвий запас вихованців. Починаючи з певних зразків, вихователь поступово розширює фразеологію розмовно – побутового мовлення дітей. У випадках ускладнення необхідно негайно допомогти оформити словесними засобами запитання, прохання, здивування, або іншу репліку (про що ти любиш читати? Дозволь мені подивитися цю книжку. Дозволь мені взяти її на вечір. Ти ще не прочитала книжки? Я не розумію цього слова (речення). Дуже цікаво! А що там сталося? Чим усе закінчилося? і т. ін.).

В обов'язки вихователя входить організація індивідуального читання. Він не тільки пропонує вихованцям книжку, оповідання чи статтю, яка є доступною для вихованців по змісту, але і перевіряє, як вони зрозуміли те що читали. Слід практикувати перечитування книг які сподобалися дітям у вільні від уроків години, вдома під час канікул, чи у вихідні дні. Це допоможе дитині глибше вчитатися в текст, краще його зрозуміти, запам'ятати вирази, які часто

повторюються. Слід схвалювати висловлювання дітей про те, що вони перечитали, чому стали перечитувати, яке місце з прочитаного їм особливо сподобалося, запам'яталося. Вихователь може рекомендувати деякі рядки читання того або іншого оповідання, статті.

Для вихованців молодших класів підбираються книжки з яскравими ілюстраціями, книжки-іграшки, книжки-ширми. Вихователь може показати яскраву обкладинку книжки і деякі її ілюстрації, коротко розповісти про неї так, щоб вихованцям цікаво було дізнатися, а що було потім, як все відбувалося, тобто викликати бажання прочитати книжку.

Починаючи з III класу вихователь проводить роботу по обговоренню матеріалів, що публікуються на сторінках дитячих журналів, дитячих сторінок з журналів та газет. Зацікавленість до читання журналів та газет можливо підтримувати шляхом добірок по темах або країнах («Це цікаво знати», «Дещо з спортивного життя», «Наша країна» і т. ін.). Якщо такі сторінки вивішувати на спеціальному стенді, то вихованці будуть їх читати, що дасть можливість обговорювати їх на позакласних заняттях, а відтак вони будуть запам'ятовувати нові слова та їхнє значення, використовувати слова в усній мові, тренуватися у вимові слів, звуків, тренуватися у сприйманні мовлення своїх товаришів на слухо-зоровій основі.

Плануючи роботу з позакласного читання, вихователю потрібно знати, які фонди художньої літератури має шкільна бібліотека, або найближча дитяча бібліотека, навчити вихованців середніх та старших класів користуватися бібліотечними фондами та фразами для спілкування в бібліотеці.

В У-ХІ класах зміст занять по обговоренню прочитанного ускладнюється. Тут повинні здебільшого бути зв'язні усні розповіді вихованців про прочитане, вони повинні вміти виділяти головну мету твору, давати характеристики літературним героям, робити висновки про прочитане. Вихованцям необхідно пропонувати висловлювати свою думку, використовуючи при цьому такі речення, як: - Так, мені було дуже цікаво читати про Я про це раніше не читав. Мені здається, що Я міркую, що

... . Я дуже радий, що Я дуже жалкую про те, що В цьому творі особливо важливо Головне, що для мене важливо Я зробив висновки з прочитанного ... і т. ін..

Вихованці старшого віку приймають участь в організації виставок книжок, в літературних вікторинах, читацьких конференціях. Такі конференції можуть бути організовані за одним твором, або за декількома творами одного й тогож автора на різні теми. Під керівництвом вихователя, або вихователя і бібліотекаря заздалегідь складається план проведення читацької конференції, виготовляється необхідна наочність, розподіляються виступи. На таку конференцію здебільшого запрошуються вихованці з інших класів, батьки, інші працівники школи.

В загальному і мовному розвитку вихованців з порушеннями слуху важливу роль відіграють екскурсії в природу у різні часи року, екскурсії на підприємства міста чи району, в музеї, виставки, по історичним містам, або інше. Готуючись до екскурсії вихователь повинен продумати порядок її проведення, мовленнєвий матеріал з яким повинні познайомитися вихованці, способи рішення пізнавальних і виховних задач, форми обговорення результатів екскурсії. У деяких випадках вихователю необхідно заздалегідь познайомитися з об'єктом екскурсії і вирішити, на що потрібно звернути увагу вихованців, які поставити питання перед вихованцями.

Перед початком екскурсії важливо збуджувати зацікавленість у вихованців до неї, ознайомити вихованців з мовним матеріалом, який необхідно буде використовувати, з правилами техніки безпеки, а також нагадати про культуру поведінки в громадських місцях. У процесі екскурсії створюються умови для словесного спілкування вихованців з екскурсоводом, одним з одним, звертається увага на окремі об'єкти, експонати, процеси і т. ін.. Після екскурсії обговорюються її результати, зясовується, що нового дізналися діти, що сподобалося, що виявилось незрозумілим та ін.. Побачене на екскурсії може мати своє відображення в зібраних експонатах, зроблених замальовках й аплікаціях, а потім в альбомах, чи на стендах.

Література:

1. И.Г.Багрова Обучение слабослышащих учащихся восприятию речи на слух. – М., 1990.
2. В.И.Бельтюков Взаимодействие анализаторов в процессе восприятия и усвоения устной речи. – М., 1977.
3. Бондар А.Д., Кобзар Б.С. Навчально-виховна робота в школах-інтернатах і групах подовженого дня. - К.: Вища школа, 1985. - 303 с.
4. Вугрич В.П. Подолання в учнів шкіл-інтернатів деформацій у моральному вихованні // Теоретико-методичні засади виховання і соціально-педагогічної реабілітації учнів
5. Ігнатова О.І. Виховуємо самостійність // Теоретико-методичні проблеми виховання соціальної зрілості учнів шкіл-інтернатів: Наук.-метод. зб. - К.: ППВ АПН України, 2000. - С. 83-92.

Відомості про автора:

Литвинова Віра Володимирівна - старший науковий співробітник лабораторії сурдопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України